

С. А. Вавренюк,
к. н. з держ. упр., докторант навчально-науково-виробничого центру
Національного університету цивільного захисту України
ORCID ID: 0000-0002-6396-9906

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.15.80

ІСТОРІЯ ПРОВЕДЕННЯ РЕФОРМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ЄВРОПІ

S. Vavreniuk,
PhD in Public Administration, Doctoral candidate of Educational, Scientific
and Production Center of the National University of Civil Defense of Ukraine, Kharkiv

THE HISTORY OF THE REFORM OF HIGHER EDUCATION IN EUROPE

Статтю спрямовано на вивчення особливостей протікання процесу реформування в системі вищої освіти в Європі. Автор приділяє увагу історії та першим етапам розвитку нової системи вищої освіти, детально вивчаючи різні прийняті декларації.

Так, автор вказує, що процес реформування вищої освіти в Європі перед усім пов'язаний з формуванням спільного освітнього та наукового простору, що викликає необхідність розробляти єдині критерії та стандарти в цій сфері.

Автор вважає, що необхідність проведення освітньої реформи було пов'язано зі скороченням податкової бази, а також широким поширенням нових соціальних установок в європейському суспільстві.

Крім цього, в статті розкриваються проблеми, пов'язані з поточною ситуацією процесу реформування вищої освіти в Європі, визначаючи можливі шляхи їх вирішення. У висновку автор вказує на роль держави та державного управління в системі вищої освіти, а також на механізми, виконання яких необхідне для подальшого його розвитку.

This article aims to explore the characteristics of the process of reform in higher education in Europe. The author pays attention to the history and the first stages of the development of a new system of higher education, studying in detail the various declarations adopted.

Thus, the author points out that the process of reforming higher education in Europe is primarily associated with the formation of a common educational and scientific space, which necessitates the development of uniform criteria and standards in this area.

The author believes that the need for educational reform was associated with a reduction in the tax base, as well as the wide distribution of new social attitudes in European society.

The article also discloses the provision on the current state of higher education in Europe. The author notes that higher education is increasingly functioning in the quasi-market, where governments continue to play an important leadership role. Also, globalization, internationalization and Europeanization challenged the national borders of higher education systems and posed new questions to governments and universities. The main trend has been the strengthening of higher education institutions as organizations. The author argues that increased institutional autonomy means a higher level of accountability, as well as more rigorous and detailed quality assurance procedures at the state and institutional levels.

In addition, the article reveals the problems associated with the current situation in the process of reforming higher education in Europe, identifying possible solutions. One of the consequences of a shift in authority and responsibility between different levels in higher education systems is that many powers have been accumulate at the highest level of institutions.

In conclusion, the author points out the role of the state and public administration in the higher education system, as well as the mechanisms those are necessary for its further development. In higher education, the new role of the state can be call stimulating, because it creates an environment of higher education in which the state monitors results at the state level without much detailed intervention. In some countries, we can say that the state controls the market. Over the past two decades, most European countries have also revised their financing systems for higher education.

Ключові слова: вища освіта, система вищої освіти, європейська освіта, реформування системи вищої освіти, Болонський процес, євроінтеграція.

Key words: higher education, higher education system, European education, reform of the higher education system, the Bologna process, European integration

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сьогодні вища освіта зазнає значних змін в Європі. В міру того, як країни проводять політику, спрямовану на інтеграцію їх економіки, політичних систем та соціальних структур, стає все більш очевидним, що вища освіта, дослідження та інновації, є важливими компонентами для повної реалізації потенційних вигод, що впливають із майбутніх змін. Ця ідея була втілена в кількох високорівневих загальноєвропейських процесах та дала початок ряду амбітних цілей та завдань, котрі покликані забезпечити довгострокову європейську перевагу як виробника, так і передати знання іншим країнам. Європейські системи вищої освіти показали себе не чужими політичним реформам: протягом більшої частини трьох десятиліть цей сектор був включений в набагато ширші національні та міжнародні, навіть глобальні, реформи в Західній та Східній Європі [2]. Європейські системи вищої освіти завжди піддавалися політичним реформам. Так, з кінця 1990-х років темпи передбачуваних змін прискорилися до безпрецедентного рівня, в значній мірі завдяки двом ключовим подіям: прийняття Болонської декларації (1999), мета якої полягає в тому, щоб зробити європейські системи вищої освіти більш конкурентоспроможними та привабливими, а також Лісабонська стратегія ЄС (2000), котра спрямована на перетворення все ще фрагментованих систем вищої освіти континенту в більш потужну та більш інтегровану, засновану на знаннях економіку. Програма модернізації ЄС (2007 рік) виділяє освіту, дослідження, інновації та модернізацію закладів вищої освіти, як важливі елементи Лісабонської стратегії. Відповідні структури та процеси управління і фінансування розглядаються як попередня умова для досягнення цих цілей.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням реформування системи вищої освіти, а також проблемою аналізу та взаємодії України та країн ЄС у галузі освіти присвячені роботи ряду авторів, якот: І.М. Курдюмова, Ю.В. Кушнар'ова, Р. Бест, М. Фуллан. Однак зі значними змінами, котрі відбулися в результаті процесу євроінтеграції, за якого Україна, враховуючи сталі традиції, черпає всі передові новації з розвинених європейських країн та намагається стати по-

вноправним членом європейського освітнього простору, відзначається необхідність більш детального вивчення історії розвитку та реформування системи вищої освіти в Європі.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті стало визначення основних напрямів та етапів проведення реформи освіти в контексті вищої освіти Європи.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Сорбонська декларація 1998 року стала першим сигналом переваги основних європейських країн (Франції, Німеччини, Італії та Великобританії) для більш сумісного та порівнянного набору європейських систем вищої освіти при збереженні багатого розмаїття викладання, стилів навчання та вищої освіти. Рік по тому в Болонії ще 25 європейських країн приєдналися до первісної четвірки. З цього часу на кожній наступній конференції міністрів, яка проводиться раз на два роки, в боротьбу вступало все більше країн, і до 2010 року загальна кількість країн досягла до 47.

Хоча різноманітність в європейській вищій освіті вважається однією з її основних сильних сторін, в той же час загальний шлях до прозорості, якості, зростання, ефективності та досконалості вважається передумовою для того, щоб зробити Європу однією з найсильніших освітніх та економічних лідерів у світі. Болонський процес був націлений на створення Європейського простору вищої освіти до 2010 року. Деякі країни в певній мірі інтерпретували Декларацію на свій лад, процес швидко набув широкого визнання. Зосередившись спочатку на реформуванні освітніх програм у дворівневу структуру "бакалавр-магістр", заклопотаність з приводу сумісності незабаром підштовхнула до забезпечення якості, акредитації та визнання ступеня [4].

Перспектива Болонії розширилася в Берліні у 2003 році з включенням доктора філософії в якості третього циклу та зі зв'язком Європейського простору вищої освіти з Європейським дослідницьким простором. Третій цикл знову обговорювали в Бергені у 2005 році за допомогою явного згадування важливості вищої освіти в подальшому, розширенні наукових досліджень та необхідності досліджень в основі вищої освіти для економічного та культурного розвитку наших суспільств, а

також для соціальної згуртованості. У Лондонському комюніке 2007 року підкреслювалися кроки до більшої орієнтованості на студентів вищої освіти та збільшення мобільності між циклами на міжнародному рівні. Було досягнуто значного прогресу в створенні Європейської системи кваліфікацій (EQF), прийнятої в квітні 2008 року, а також у червні 2008 року було розпочато Європейський реєстр агенцій із забезпечення якості (EQAR). Науковці Маріці Фаберта Дон Вестерхейден аналізують багаторівневу динаміку політики в контексті Болонського процесу. У своєму порівняльному аналізі національних тематичних досліджень вони виявили, що "Болонья" була використана в якості додаткової підтримки для ініціювання змін в національних системах вищої освіти, в той час як "Болонья" також викликала європейський тиск, який вплинув на національну політику в галузі вищої освіти [7]. Хоча Болонська угода є юридично не обов'язковою конструкцією, національні суб'єкти можуть сприймати прагнення до єдиної європейської структури ступенів як примус. Національні технічні зміни в структурі ступенів можна інтерпретувати як створення символічного результату в розвитку європейської системи вищої освіти, заснованої на загальній структурі ступенів: існує єдність в європейському вимірі за номінальною вартістю, в той час як різноманітність на національних рівнях зберігається.

Використовуючи таку програму, як ERASMUS, Європейський Союз значно впливає на вищу освіту в Європі. Для забезпечення безперешкодної мобільності студентів у системі вищої освіти якість освіти має бути прозорою, а кваліфікації — порівнянними. Такі вимоги привели до значних змін в європейській вищій освіті, а саме: реформа Болонської системи, ECTS, Європейської системи кваліфікацій та зміни в системах забезпечення якості [5]. В результаті цих подій ми також бачимо, що на перший план виходять нові наднаціональні організації, як-от: ENQA та Європейський реєстр забезпечення якості. Як пророкує концептуальна основа транснаціональних суспільств, цикл не зупиняється на досягнутому, а сприяє подальшій транснаціоналізації. В результаті необхідне більше регулювання на європейському рівні та підвищення ролі наднаціональних організацій.

У березні 2000 року країни Європейського Союзу зобов'язалися в Лісабонській стратегії досягти амбітної мети: стати найбільш конкурентоспроможною та динамічною економікою, котра заснована на знаннях, у світі, здатному до стійкого економічного зростання з великою кількістю кращих робочих місць та більшою соціальною згуртованістю. Але сукупні державні інвестиції як в освіту, так і в дослідження все ще відстають від інвестицій в Сполучених Штатах, і здається, що можливості держав-членів ЄС щодо здійснення подальших інвестицій обмежені. Інвестиції значно різняться по країнах і тим більше по субнаціональним регіонам. Хоча державні інвестиції в дослідження зросли з 2000 року, внесок галузі зріс недостатньо. Середньостроковий звіт про оцінку показав, що цілі Лісабонського саміту було дуже важко досягти, зокрема через слабе економічне зростання, а також через те, що розробка та реалізація заходів політики залежать від промисловості. Разом з цим можна було побачити також розрив між політичною риторикою в суспільстві знань та реаліями політичних фінансових пріоритетів [4].

Лісабонський процес був відновлений з Новим Лісабонським партнерством по зростанню та зайнятості у 2005 році, де знання та інновації для зростання були визначені в якості однієї з трьох основних областей діяльності. У 2010 році Лісабонська стратегія перетворилася в стратегію Комісії ЄС "Європа 2020", котра відповідає економічній кризі та розширює подолання деяких недоліків попередніх ініціатив. Зокрема ставилося завдання, щоб до 2020 року 40% населення у віці від 30 до 34 років повинні були здобути вищу освіту.

У цьому контексті Європейська комісія все частіше підкреслює роль університетів у сприянні суспільством знань та економіці. Європа повинна зміцнити три полюси свого трикутника знань: освіта, дослідження та інновації. Університети необхідні у всіх трьох областях. На сьогодні встановлено, що урядам все важче справлятися зі зростаючими витратами на науку та забезпечувати якісну освіту та новітні дослідження. Недолік конкурентоспроможності є однією з основних проблем для європейських університетів [6]. Основна критика полягає в тому, що європейські університети не використовують весь свій потенціал для стимулювання економічного зростання, соціальної згуртованості та поліпшення якості та кількості робочих місць. Серед цього можна також виділити такі проблеми:

- тенденція до однаковості та егалітаризму в багатьох національних системах вищої освіти;
- занадто велика увага до монодисциплінарності та традиційного навчання;
- занадто мало світового рівня досконалості.

Незважаючи на ці труднощі, існує думка, що якість та привабливість європейських університетів необхідно підвищувати, людські ресурси необхідно зміцнювати, а різноманітність європейської системи вищої освіти необхідно поєднувати з підвищеною сумісністю [1].

Сорбонська та Болонська декларації, Лісабонська стратегія та Програма модернізації не були єдиними чинниками, котрі впливають на європейські заклади вищої освіти. У багатьох європейських країнах ряд реформ вже проводився в 1980-тих роках (на Заході) та в 1990-тих роках (у Центральній та Східній Європі), і багато нинішніх ініціатив з проведення реформ виникли в цей період. Змінюється роль держави по відношенню до закладів вищої освіти у формі підвищення інституційної автономії та акцентується увага на забезпеченні якості та підзвітності, що є темою останніх двох десятиліть.

Глобалізація, інтернаціоналізація, падіння комунізму та приватизація зробили багато для формування нинішньої ситуації. Прикладами цього можна назвати зростаюче значення міжнародного профілювання, міжнародні консорціуми, плата за навчання, зовнішні дослідницькі фонди та поява приватної вищої освіти.

Однак, якщо хтось шукає спільну нитку, яка пов'язує ці масштабніші розробки з поточним станом європейських реформ вищої освіти, то мало хто не погодиться з тим, що зростає визнання того, що сектор вищої освіти є одночасно складним та не захищеним від впливу ринку. За політичними ініціативами, розглянутими вище, значну увагу було приділено прийняттю більш ринковим механізмам та сучасним типам управління [3]. Ключові слова, як-от: підзвітність та нове державне уп-

равління або управління мережею, поступово замінюють традиційну спрямованість на державний контроль та академічне колегіальне управління. Державний контроль поступається місцем більш інституційному управлінню для ефективності та реагування на різноманітні потреби суспільства, котрі забезпечуються новими процесами підзвітності, включаючи забезпечення якості. Установи заохочуються, а деякі стверджують, що вони змушені розширювати свої можливості та готовність брати участь у виробництві корисних знань та відповідного навчання. Завдяки конкуренції та більшій інституційній автономії, заклади вищої освіти стимулюються для того, щоб стати більш чутливими до вимог різних споживачів щодо їх актуальності.

До недавнього часу основна увага в політиці управління вищою освітою приділялася відносинам між інститутами та державою. Однак, починаючи з 1990-тих років, зрушення в системному управлінні очевидні. З точки зору системної координації можна спостерігати зростаюче визнання того, що відносини не тільки більш складні та динамічні, а й залучають більше учасників з різних рівнів. Цей загальний перехід був названий "від уряду до управління", що ще більше зміцнює позицію про те, що править не тільки держава. Влада та повноваження були перерозподілені за різними рівнями політики. У багатьох країнах координація змінилася з класичної форми регулювання, в якій домінує один суб'єкт, держава, на форми, в яких різні суб'єкти на різних рівнях системи координують систему (багаторівневе управління). Координація все частіше здійснюється через взаємопов'язані рівні політики з істотним числом дійових осіб, котрі впливають на встановлення порядку денного, розробку політики, визначення політики, реалізацію політики та оцінку.

Уряди прагнули використовувати політичні мережі для вирішення проблемних ситуацій, пов'язаних з нерозв'язними або негативними проблемами, складними угрупованнями зацікавлених сторін та інтересів, вимагаючи рішення, що не мають простого закінчення. Політичні мережі можуть використовуватися з експериментальним обґрунтуванням, в якому вони дозволяють виробити сенс у нових ситуаціях, та обґрунтуванням зміцнення, за якого уряди можуть відмовитися від відповідальності за поставлені питання. Залишається відповісти на питання, якою мірою уряди коливаються між цими обґрунтуваннями та чи отримують експерименти в галузі управління широку підтримку та стають вони нормалізованими, або ж вони дозволяють відкласти підвищення ефективності у вищій освіті. Якими б не були урядові обґрунтування, вони повинні бути реалізовані установами та підрозділами вищої освіти та окремими особами в них.

Поняття "менше уряду та більше управління" рішуче підтримується декількома факторами. Один з них фінансовий. Високі державні витрати на постійне розширення систем вищої освіти вимагають нових інструментів управління. Іншим є ідеологічний зсув у бік ринку як координуючого механізму. Сьогодні в Європі очевидно, що вища освіта все частіше функціонує на квазіринку, де уряди продовжують відігравати важливу керівну роль. Також глобалізація, інтернаціоналізація та європеїзація кинули виклик національним кордонам

систем вищої освіти та поставили нові питання перед урядами та закладами вищої освіти.

Існуючі дані свідчать про те, що організаційний підхід нового державного управління вплинув на "модернізацію" громадських послуг. Деякі європейські країни все частіше ставляться до своїх організацій сектора громадського обслуговування як до корпоративних підприємств з метою підвищення їх ефективності та дієвості, надаючи їм більшу автономію та, водночас вимагають більшої підзвітності. Основною тенденцією стало зміцнення закладів вищої освіти як організацій.

Одним з наслідків перестановки повноважень та відповідальності між різними рівнями в системах вищої освіти є те, що багато повноважень накопичувалися на вищому рівні установ. Зміцнення інституційної автономії, державної політики у багатьох країнах, часто означало зміцнення інституційного лідерства, особливо в тих системах вищої освіти, де традиційно інституційний верхній рівень був відносно слабким. Посилення інституційної автономії означає більш високий рівень підзвітності, а також більш строгі та докладні процедури забезпечення якості на рівні області, а також на рівні установ (підвищення оціночного стану). Підвищення підзвітності також означає, що заклади вищої освіти повинні переглянути способи, за допомогою яких вони інформують своїх зацікавлених осіб про свою діяльність та способи інтеграції зовнішніх зацікавлених сторін у свої внутрішні процеси прийняття рішень.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Університети та інші постачальники вищої освіти, а також уряди добре знають, що вони відіграють важливу роль в "Європі знань" та несуть відповідальність за надання очікуваних від них економічних, соціальних та культурних послуг. Нормативно-правове середовище, структури та процеси управління в поєднанні з наявними в їх розпорядженні матеріальними та людськими ресурсами відіграють вирішальну роль у тому, наскільки ефективно університети та коледжі надають ці послуги на місцевому, регіональному, національному та міжнародному рівнях.

У вищій освіті нову роль держави можна назвати стимулюючою, оскільки вона створює середовище вищої освіти, в якій держава контролює результати на рівні штату без особливого детального втручання. У деяких країнах можна говорити про те, що держава управляє ринком. За останні два десятиліття більшість європейських країн також переглянули свої системи фінансування вищої освіти. Ступінь, в якій були проведені реформи, значно варіюється, але жодна країна не змогла повністю ігнорувати дискусію про фінансування вищої освіти. Є кілька серйозних проблем фінансування, яким приділяється увага в європейській вищій освіті:

— по-перше, розрив у фінансуванні між інвестиціями у вищу освіту в Європі та її основними конкурентами;

— по-друге, пов'язаний з цим тиск з метою залучення приватних коштів як з боку промисловості, так і студентів й батьків;

— по-третє, принципи фінансового розподілу, щоб більше зосередитися на інструментах фінансування, орієнтованих на кінцеві результати.

Багато в чому системи вищої освіти країн, які в останні роки стали членами ЄС та країн, що не підписали ЄС, в рамках Болонського процесу, зіштовхуються з ще більш важкою економічною ситуацією, ніж 15 старих держав-членів ЄС. Будь-які зусилля щодо інтеграції вищої освіти в європейський простір вищої освіти неминуче повинні будуть враховувати все більш різноманітні системи щодо культурних норм, економічної політики, організаційних структур та рівнів ВВП. Проте через значимість національної могутності в формуванні нормативно-правової бази та структур стимулювання, національні уряди все ще формують системи та інститути вищої освіти на свій розсуд. Тому чи відбудеться заплановане підвищення ефективності, буде залежати від динаміки структур стимулювання та реакції сторін-учасниць.

Література:

1. Бабин І.І. Стратегія й сучасні тенденції розвитку вищої освіти в контексті європейського простору вищої освіти. Педагогіка й психологія: Вісник АПН України. 2009. № 2 (63). С. 61—71.

2. Вавренюк С.А. Проблемні питання підготовки висококваліфікованих кадрів вищої школи. Інвестиції: практика та досвід: науково-практичний журнал, серія Державне управління. К.: ТОВ "ДКС Центр". 2018. Вип. 21. С. 85—89.

3. Домбровська С.М. Якість освіти як одна із запорок вдалого державного реформування вищої школи України. Актуальні проблеми державного управління. 2011. № 1. С. 149—154.

4. Тригуб І. Класифікація країн Східної Європи щодо подібності підготовки експертів у галузі освіти. Неперервна професійна освіта: теорія і практика (Серія: педагогічні науки). 2016. Випуск № 1—2 (46—47). С. 66—70.

5. Dill, D. D., & van Vught, F. A. (Eds.). (2008). National innovation strategies and the academic research enterprise. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

6. Ognevuyuk V., Sysoieva S. Training of educational experts in Ukraine: experimental interdisciplinary program. The advanced science journal (6). 2015. pp. 98—103.

7. Westerheijden, D., et al. (2010). The first decade of working on the European higher education area: The Bologna process independent assessment. Volume I: main report. Enschede: Center for Higher Education Policy Studies, University of Twente.

References:

1. Babin, I.I. (2009), "Strategy and Contemporary Trends in the Development of Higher Education in the Context of the European Higher Education Area", Pedagogics and Psychology: Herald of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, vol. 2 (63), pp. 61—71.

2. Vavrenyuk, S.A. (2018), "Problematic issues of training highly skilled high school students", Investments: practice and experience: a scientific and practical journal, a series of Public Administration, vol. 21, pp. 85—89.

3. Dombrovska, S.M. (2011), "The quality of education is one of the keys to a successful state reform of higher education in Ukraine", Actual problems of public administration, vol. 1, pp. 149—154.

4. Trigub, I. (2016), "Classification of the countries of Eastern Europe regarding the similarity of the training of experts in the field of education", Continuing Professional Education: Theory and Practice (Series: Pedagogical Sciences), vol. 1—2 (46—47), pp. 66—70.

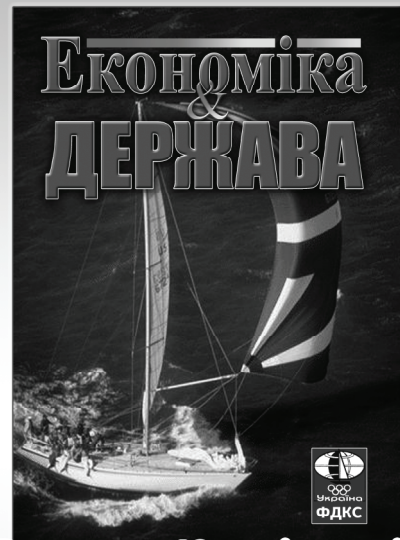
5. Dill, D. D., and van Vught, F. A. (2008), National innovation strategies and the academic research enterprise, Johns Hopkins University Press, Baltimore, USA.

6. Ognevuyuk, V. and Sysoieva, S. (2015), "Training of educational experts in Ukraine: experimental interdisciplinary program", The advanced science journal, vol. 6, pp. 98—103.

7. Westerheijden, D. (2010), The first decade of working on the European higher education area: The Bologna process independent assessment. Volume I: main report. Enschede: Center for Higher Education Policy Studies", University of Twente, Enschede, Netherlands.

Стаття надійшла до редакції 31.07.2019 р.

Науково-практичний журнал
«ЕКОНОМІКА ТА ДЕРЖАВА»

Передплатний індекс: 01751

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових

видань України з ЕКОНОМІКИ

www.economy.in.ua

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73